

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาจะเป็นการพัฒนาด้านทรัพยากรมนุษย์ของประเทศที่สำคัญที่สุด ถ้าคนในประเทศได้รับการศึกษาที่ดีแล้วก็จะส่งผลต่อศักยภาพในการพัฒนาประเทศต่อไปในอนาคต รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของคนในชาติเป็นอย่างมาก โดยมีเป้าหมายของการพัฒนาเน้นให้เกิดคุณลักษณะของคนไทย 4.0 ที่สามารถสร้างความมั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืนให้กับประเทศโดยได้มีการจัดทำมาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 โดยกำหนดให้การจัดการศึกษาของชาติจะต้องทำให้เกิดผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ซึ่งเป็นคุณลักษณะของผู้เรียนอันเป็นผลเกิดจากการจัดการศึกษาที่มีคุณลักษณะ 3 ด้านคือ ผู้เรียนรู้ ผู้ร่วมสร้างสรรค์นวัตกรรม และพลเมืองที่เข้มแข็งโดยในด้านผู้เรียนรู้กำหนดให้ผู้เรียนรักและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นกรอบผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2562, หน้า 4) ดังนั้นสถานศึกษาจึงควรให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้นและนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้เยาวชนคนรุ่นใหม่ได้ศึกษาเรียนรู้และเพื่ออนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้สูญหายไปจากสังคมไทย

ภูมิปัญญาไทยหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญอย่างหนึ่งและในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ได้กล่าวถึงการจัดการศึกษาไว้ว่า ให้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาจัดการเรียนรู้ให้กับผู้เรียน เพราะเป็นสิ่งที่มีความหมาย ผู้เรียนได้เรียนรู้และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เกิดความรัก ความภูมิใจในความเป็นไทย ความสามารถในการคิด การจัดการแก้ปัญหาเกี่ยวกับตนเอง สามารถพัฒนางานพัฒนาอาชีพ และพัฒนาท้องถิ่นที่ตนอยู่อาศัย ทำให้เกิดมีกระบวนการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ เกิดขึ้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นแบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ แหล่งเรียนรู้ที่เป็นธรรมชาติแหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล/สมาคม แหล่งเรียนรู้ที่เป็นสถานที่ สถาบันและหน่วยงานแหล่งเรียนรู้ที่เป็นเทคโนโลยี กิจกรรม วัฒนธรรม และประเพณี โดยแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่เป็นบุคคล ซึ่งแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญเป็นการเชื่อมโยงความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิต ผ่านกระบวนการทางปัญญาจนตกผลึกเป็นองค์ความรู้ ซึ่งความรู้ดังกล่าวจัดว่าเป็นพื้นฐานของความรู้ใหม่ ๆ ในปัจจุบัน ดังนั้นการจัดการความรู้หรือการถอดบทเรียนเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นจะเป็นการช่วยรวบรวมองค์ความรู้ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร

มาพัฒนาหรือจัดเก็บให้เป็นระบบ เพื่อให้คนรุ่นหลังหรือคนที่สนใจได้เข้าถึงความรู้และสามารถนำความรู้ที่มีอยู่นั้นไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป

การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นสำคัญเหล่านี้มาใช้ในการจัดการเรียนการสอน จะเป็นการช่วยให้องค์ความรู้เหล่านั้นไม่เกิดการสูญหายและทำให้เด็กรุ่นใหม่ได้มีโอกาสเรียนรู้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตนเองที่สืบทอดต่อกันมา การถอดบทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่น อันได้แก่ ความรู้และประสบการณ์สิ่งที่สังคม ชุมชนในท้องถิ่น ได้สั่งสม บ่มเพาะ ตกผลึกและสืบทอดมาจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลานในรูปของภาษา การแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิต ซึ่งผ่านกระบวนการลองผิดลองถูก การตกผลึกทางปัญญามาหลายชั่วอายุคนจากรุ่นสู่รุ่นเป็นความรู้ของคนที่ได้มาจากประสบการณ์และความฉลาดของคนในชุมชนท้องถิ่นที่ตกทอดกันมา ซึ่งอาจมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นความรู้ใหม่หรือสิ่งใหม่ตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป องค์ความรู้เหล่านี้สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ในการเรียนรู้ให้กับคนรุ่นใหม่และสามารถพัฒนาต่อยอดเป็นอาชีพ สร้างรายได้ให้กับตนเอง พัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ตลอดทั้งมีการต่อยอด สืบทอดภูมิปัญญาเพื่อการเรียนรู้ที่ยั่งยืนได้อีกด้วย และเป็นการอนุรักษ์ให้ความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ยังคงอยู่กับคนในชุมชนและสังคม

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย มีการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชนไทยทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้มีคุณภาพด้านความรู้ และทักษะที่จำเป็นสำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิตในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงและแสวงหาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองต่อเนื่องตลอดชีวิต มุ่งเน้นพัฒนาการเรียนรู้ทั้งในเรื่องสาระการเรียนรู้แกนกลางรวมทั้งสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นเพื่อปลูกฝังให้เด็กรักในท้องถิ่นของตนเอง และเป็นไปตามกรอบผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ของการศึกษาตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ พ.ศ. 2561 โดยได้กำหนดให้สาระหลักของการเรียนรู้แบ่งออกเป็น 5 สาระ ได้แก่ การอ่าน การเขียน การฟัง การดูและการพูด หลักการใช้ภาษา วรรณคดีและวรรณกรรม ในการจัดการเรียนรู้จะเน้นให้นักเรียนมีพัฒนาการทั้งด้านการอ่าน การเขียน การฟัง การดูและการพูด หลักการใช้ภาษา วรรณคดีและวรรณกรรมเพื่อให้สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ แต่พบว่าในกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยส่วนใหญ่มีการนำองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนน้อย เนื่องจากผู้สอนส่วนใหญ่สอนโดยเน้นในเนื้อหาตามหลักสูตรเป็นหลัก ซึ่งมีเนื้อหาถึง 5 สาระและไม่ค่อยเห็นความสำคัญเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนมากนัก ดังนั้นการนำองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้บูรณาการในการจัดการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ นอกจากนักเรียนได้เรียนรู้ทั้ง 5 สาระแล้ว ยังได้เรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเองทำให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในความเป็นท้องถิ่นของตนเองอีกด้วย

อำเภอเมืองสมุทรปราการ เป็นอำเภอศูนย์กลางการปกครองของจังหวัดสมุทรปราการ ตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำเจ้าพระยาตรงข้ามกับอำเภอพระสมุทรเจดีย์ นอกจากเป็นที่ตั้งของศาลากลาง

จังหวัดแล้ว อำเภอเมืองสมุทรปราการยังเป็นที่ตั้งของศาลเด็กและเยาวชน ห้องสมุดประชาชน และท่ารถโดยสารประจำทางสายต่าง ๆ รวมทั้งเป็นบริเวณที่จัดงานพระสมุทรเจดีย์ของทุกปี อำเภอนี้เป็นอำเภอที่มีประชากรมากที่สุดในประเทศไทย (วิกิพีเดีย, 2563, ออนไลน์) และเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดสมุทรปราการที่มีแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นหลากหลายสาขา ทั้งสาขาศิลปกรรม ด้านหัตถกรรม งานประดิษฐ์ สาขากรรม ด้านอาหารและการประดิษฐ์ เครื่องนุ่งห่ม สาขาสาธารณสุข ด้านสมุนไพรต่าง ๆ รวมทั้งด้านศาสนาและประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งกระจายอยู่ใน 13 ตำบล 95 หมู่บ้าน ได้แก่ ปากน้ำสำโรงเหนือ บางเมือง ท้ายบ้าน บางปูใหม่ แพรรักษา บางโปรง บางปู บางด้วน เทพารักษ์ บางเมืองใหม่ท้ายบ้านใหม่ และแพรรักษาใหม่ ประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 12 แห่ง ซึ่งแหล่งเรียนรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ ถือเป็นแหล่งเรียนรู้ของทั้งผู้สอนและผู้เรียน ซึ่งความรู้และประสบการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอเมืองสมุทรปราการ ควรได้มีการจัดการความรู้และถอดบทเรียนจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ และนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาให้กับคนรุ่นหลัง ได้ศึกษาเรียนรู้ต่อไป

จากข้อมูลข้างต้นผู้วิจัยจึงสนใจวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้และการถอดบทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นบูรณาการสู่หลักสูตรสถานศึกษาในอำเภอเมืองสมุทรปราการ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ภูมิปัญญาหรือประสบการณ์ที่ฝังลึกจากผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ เห็นคุณค่า ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง และยังต่อยอดนำไปใช้ในการสร้างงานสร้างรายได้ให้กับตนเองและคนในท้องถิ่นได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการความรู้และการถอดบทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอเมืองสมุทรปราการ
2. เพื่อศึกษาการบูรณาการองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอเมืองสมุทรปราการสู่หลักสูตรสถานศึกษาเพื่อการเรียนรู้

ขอบเขตของการวิจัย

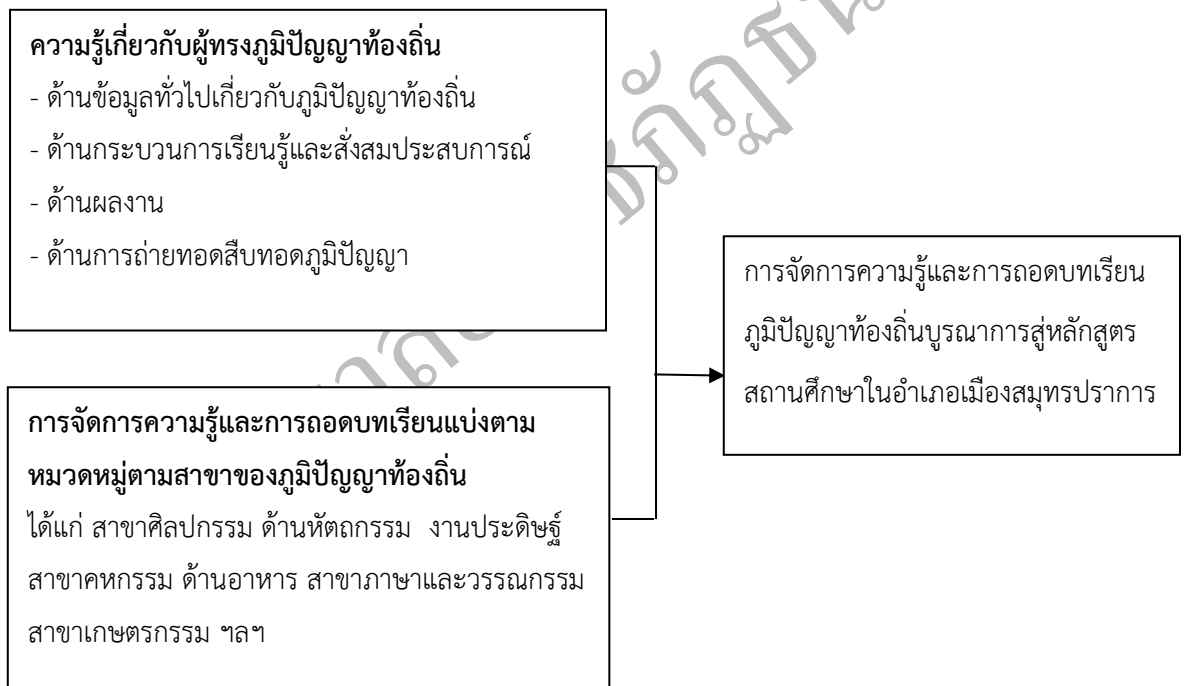
ประชากร/กลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น จำนวน 12 ภูมิปัญญา ในอำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ และกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ได้แก่ ศึกษานิเทศก์ และครู/อาจารย์ จำนวน 5 คน

พื้นที่ในการศึกษา อำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ

เนื้อหาที่ทำการศึกษา การจัดการความรู้และการถอดบทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอเมืองสมุทรปราการเพื่อนำมาใช้บูรณาการสู่หลักสูตรสถานศึกษาเพื่อการเรียนรู้ สำหรับงานวิจัยนี้จะเน้นเฉพาะหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้และการถอดบทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นบูรณาการสู่หลักสูตรสถานศึกษาในอำเภอเมืองสมุทรปราการ ได้แบ่งสาขาของภูมิปัญญาท้องถิ่นตามแนวคิดธนาคารคลังสมองกรุงเทพมหานคร (2557, หน้า 2 - 3) โดยมีกรอบแนวคิดของแนวทางการดำเนินการวิจัย ดังภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

นิยามศัพท์

การจัดการความรู้ หมายถึง เครื่องมือเพื่อการบรรลุเป้าหมาย หรือกระบวนการพัฒนาความรู้ของบุคคลและองค์การเพื่อสร้างคุณภาพและประสิทธิภาพโดยการรวมกลุ่มกันกำหนดวิสัยทัศน์ ร่วมคิด ร่วมทำ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับของบุคคลต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์และก่อให้เกิดความก้าวหน้าในอาชีพ

การถอดบทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง การดำเนินงาน กระบวนการหรือวิธีการจัดการความรู้โดยการสกัดความรู้ ภูมิปัญญาหรือประสบการณ์ที่ฝังลึกจากผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานทั้งความสำเร็จและความล้มเหลวออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรเพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการทำงานในอนาคตให้บรรลุเป้าหมายหรือเป็นความรู้ใหม่ ๆ ที่เผยแพร่ให้สังคมได้เรียนรู้ต่อไป

ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง องค์ความรู้ในด้านต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต ซึ่งเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของคนแต่ละคน ผ่านกระบวนการเลือกสรร เรียนรู้ ปรับปรุงแต่ง พัฒนา และมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง อาจจะมีการประยุกต์ และเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามช่วงเวลาจนอาจเกิดความรู้ใหม่ขึ้นมาอีกตามสภาพสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัย

ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในอำเภอเมืองสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ในเรื่องนั้นเป็นอย่างดี ประสบความสำเร็จมีผลงานเป็นที่ยอมรับของคนโดยทั่วไป สามารถเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แพร่หลายกับคนรุ่นต่อไป

หลักสูตรสถานศึกษา หมายถึง การกำหนดแนวทางการจัดทำสาระของหลักสูตร ซึ่งเป็นเอกสารหรือแผนการจัดการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคุณภาพผู้เรียนในที่นี่ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นจากชุมชนในเขตอำเภอเมืองสมุทรปราการมาสอดแทรกบูรณาการในกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของบุคลากรและผู้เกี่ยวข้องทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้และเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เกิดความรัก ความภูมิใจ ในความเป็นไทย

ประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ข้อมูลการจัดการความรู้ของภูมิปัญญาท้องถิ่นของอำเภอเมืองสมุทรปราการ
2. ได้เอกสารประกอบการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สถานศึกษานำผลการถอดบทเรียนภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ในสาระการเรียนรู้ภาษาไทยในหลักสูตรสถานศึกษา
3. เป็นแนวทางให้ครูอาจารย์และผู้สนใจสามารถนำไปใช้ต่อยอดในการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นเชิงพาณิชย์เพื่อสร้างรายได้ต่อไป